

Eğitim ve Öğretimde GÜDÜLEME (Motivasyon)

Cavit BİNBAŞIOĞLU

«Güdü», kişiyi bir iş yapmaya, bir harekete, kısaca davranışa yönelten iradeli, yani uslama (muhakeme) ile elde edilen itici kuvvet ya da güç demektir. Buna, davranışlarımızın nedeni de diyebiliriz. Kişinin bilinçli olarak yaptığı her hareket bir güdüleme sonucudur. Bu da bir amaç çerçevesinde oluşur. Kişinin kendisine seçtiği amaç, zihinsel etkinlikler sonucunda, cında bir «güdü» oluşturur. Kişide güdünün oluşturulması sürecine de «güdüleme» denir.

«Güdü» terimi, eski dilde kullanılan «saik»in karşılığıdır. Bir ara eğitim literatörümüzde, bunun karşılığı olarak, İngilizcedeki «motive» ve Fransızcadaki «motif» sözcüğü de kullanılmıştır. «Güdüleme» için de —bu sözcüklere uygun olarak —«motivasyon yaratmak» ya da «motif uyandırmak» gibi sözcükler kullanılmıştır.

«Güdüleme», kişide «güdü»nün sağlanması sürecidir. Bunda asıl rol kişinin kendisinde olmakla birlikte, kişinin içinde bulunduğu çevrenin, çevredeki diğer insanların, özellikle eğitici durumunda olan ana, baba ve öğretmenlerin büyük rolü vardır. Güdüleme sürecinin başlatıcısı ve devam ettiricisi çok kez bunlardır. Çocuğu bir işi yapmaya heveslendirirken ve o işi yaptıktan sonra memnuniyetimizi belirtirken yaptığımız iş, hep birer güdülemedir. Eğitimde ödül (mükâfat) ve ceza, bir güdüleme aracı olarak da kullanılabilir. Tabii cezanın eğitim değeri yoktur; yahut yok denecek kadar azdır.

Eğitim ve öğretim sürecinin oluşması için de güdüleme şarttır. Gerek bireyin ve gerekse bir grubun bir şeyi öğrenebilmesi, en başta, bunlarda konuya karşı bir güdülemenin varlığı ile mümkündür. Eskiden bu, daha çok «ilgi uyandırmak» sözcükleriyle karşılanırdı. Bugün bu, ilginin de ötesinde, en başta belirtilen anlamı ile eğitim ve öğretimde daha kapsamlı ve köklü bir terim olarak kullanılmaktadır.

Eğitim ve öğretimde güdünün rolü ve önemi «ilgi» düzeyinde daha önceleri de bilinmekle birlikte, yirminci yüzyılın başlarında öğrenme sürecinin ilk evresi olarak kabul eden ve öğrenme yasalarını bilimsel çerçevede ilk tanıtan psikolog E. Thorndike olmuştur. Anımsanacağı üzere, onun ortaya koyduğu öğrenme ilkelerinin birincisi «güdülemek»tir. Ancak, «güdüleme» evresinden sonradır ki, kişi, bir şeyi öğrenebilmek için «sınama-yanılma» gibi öğrenme davranışlarında bulunabilir.

«Güdü», kişinin amaçları ile ilgili olduğu kadar ihtiyaçları ile de ilgilidir. Kişinin ileriye yönelik amaçları onun bir konuya yönelmesine yardım eder; fakat, asıl önemli olan onun ihtiyaçlarıdır. Açlık, susuzluk gibi bedensel ihtiyaçlarını; bir yarışmayı kazanmak gibi tinsel ihtiyaçlarını giderme çabasında bulunmak, kişinin bir konuya güdülendiğinin en açık belirtilesidir.

Eğitim ve öğretimde bu kadar önemli olan «güdüleme» olgusu nasıl olur? Bunu açıklamak oldukça güçtür. Güdülemenin başlıca dört yolla olduğu kabul ediliyor :

1. Bireyin kendisinin geliştirdiği bir amaç doğrultusunda yaptığı bir harekete yahut davranışa yönelmesi. Buna «kişisel güdü» ya da «içsel güdü» diyebiliriz.
2. Bireye başkaları tarafından yapılan rehberlik ya da başkalarının baskısı sonucu kişinin bir harekete ya da davranışa yönelmesi. Buna «dışsal güdü», yahut «dışsal güdüleme» diyebiliriz...
3. Başkalarına imrenerek kişide gelişen hareket ya da davranış. Buna «imrenme güdüsü» diyebiliriz.
4. Yukardakilerin hepsinin karışımı, yahut bireşimi sonucu ortaya çıkan davranış. Buna da «karışık güdü» diyebiliriz.

Başkalarına bir şey öğretmek durumunda olan öğretmen yahut eğiticinin ilk yapacağı iş, güdülemeyi nasıl yapacağını düşünmektir. Bu da önce amacın ortaya konmasıyla mümkündür. Kişi, yapacağı şeyden önce, niçin yapacağını öğrenmek ister. Bu da «amaç»ın açık ve kesinlikle saptanmasını gerektirir. Daha sonra amaç ile kişinin ihtiyaçları arasında bağ kurulur. Bu amaç, öğrenen kişide henüz yok ise, ona öğretmen ya da eğitici tarafından benimsetilir. Bu, öğrenme sırasında öğretmenin yaptığı bir rehberliktir ve bu sıradaki öğretmen-öğrenci ilişkilerinin tümü «güdüleme»dir. Bu süreç gerçekleşmeden öğrenme, olmaz, daha doğrusu öğrenme süreci başlamaz. Buradan şu sonucu çıkarabiliriz : O halde, hangi tür güdüleme olursa olsun, öğretim ve eğitimde öğretmenin ya da eğiticinin rehberliği gereklidir. Bu rehberlik, en azından öğrenme konusu ile ilgili amacı kişiye benimsetmek bakımından olabilir.

Her konu için ayrı güdüleme türü olabildiği gibi, ayrı ortamlar da gerekebilir; fakat, en önemli olanı, kişinin kendi içsel güdüsünü harekete geçirmektir. Eğitim ve öğretimde buna önem vermeliyiz.

Kişinin kendi içsel güdüsü : Bu, belirli bir ortamda kişinin bir davranışa bizzat kendisinin yönelmesidir. Bu nasıl olur? Diyelim ki çocuğa gazete ve kitap okumayı öğretmek istiyoruz. Bunun için önce, çocuğu herkesin

gazete ve kitap okuduğu bir ortama bırakacağız. Çocuk, bu sırada herkesi görecek, gazete ve kitap okuyanların davranışlarını izleyecek. Bir süre sonra çocuk da aynı davranışları yapmaya, yani gazete ve kitap okumaya başlayacak. Zamanla bu davranışı kendine bir alışkanlık haline getirecektir. Kuşkusuz bunu yaparken de öğretmene ya da eğiticiye rehberlik görevi düşecektir : Gazete ve kitap okumanın yararlarını anlatmak, okumayı öğretmek, okunanı dinlemek, özetlemek, başkasına anlatmak gibi.

Kişinin bir beceriyi kazanması, onda başka konulara karşı da güdülenmenin olmasına yardım eder. Yani, bir konuyu güdülenerek öğrenen kişi, o konuyu öğrendikten sonra, başka bir konunun öğrenilmesi için de gereken güdüyü kendi içinde bulur. Böylece yeni konuların öğrenilmesi ömür boyu sürer gider. O halde, eğitimde ilk yapılacak iş, çocuğa bu alışkanlığı daha ilik yaşlardan başlayarak öğretmektir.

Aynı şey başka konuların öğrenimi için de geçerlidir. Fen derslerinde bir doğa kuralını, öğretmenin rehberliği ile kendi kendine bulan bir çocuk, başka doğa kurallarını öğrenme için de içinde bir ilgi ve istek duyacaktır. İşte bunlar, kişinin kendi içsel güdüsü ile gerçekleşen birer öğrenme örnekleridir.

Görülüyor ki, eğitim ve öğretimde güdü önemli. Bundan daha önemlisi de çocuğu ihtiyaç duyacağı bir ortamda bulundurmadır. Eğitimde 20. yüzyıla egemen olan iş ve etkinlik ilkesinin bir gereği de budur.

Kişinin dışsal güdülenmesi : Eğitim ve öğretimde kişi dışsal etkenler yoluyla da güdülenir. İçsel güdülenmenin olmadığı yerde bu, bir gerekliliktir. Okul eğitim ve öğretiminin pek çoğu hemen hemen bu yöntemle yapılır. Bunu yaparken öğrencilerin genel nitelik taşıyan ilgi, ihtiyaç ve yeteneklerinden yararlanır. İlgi ve ihtiyaç duyulan konuları yerinde ve tam zamanında işlemek bu tür güdülemeye bir örnek teşkil eder. Bu ilgi ve ihtiyacın duyulmadığı bir zamanda konuları öğretirken bu konuları öğrenmenin ilerde bize yapacağı yararı açıklamak da aynı amaca yönelik bir davranıştır.

Eğitim ve öğretimde kişinin dışsal güdülenmesinde doğal ortama gidilemediği zaman, araç ve gereçlerle yapay bir ortam da yaratılmaya çalışılır. Görsel ve işitsel eğitim araçları bu sırada işe yarar. Öğretimde uygulanan yöntem de dışsal güdülenmenin oluşmasında etkilidir. Bir konuyu işlerken tartışma yöntemi kullanmak, bir piyes oynatmak, konuya uygun bir levha ya da şema hazırlamak, yeni problemler üretmek ya da problem çözmek gibi davranışlar, bu tür güdüleme için gereklidir. Kısacası, eğitim ve öğretimde güncellik, iş ve etkinlik ilkelerine yer vermek, kişiyi öğrenme davranışına yöneltici bir etki yapmakta ve bu yolla kazanılan bilgi, beceri ve alışkanlıklar daha kolay kazanılmaktadır. Hepsinden önemlisi de daha «kalıcı» olmasıdır.

İmrenme güdüsü : Kişinin başkalarının yaptığı iş ve davranışlara bakarak, onların değerini takdir edip onlar gibi yapma ve davranmaya özenme-gücünü göstermesine «imrenme güdüsü» denir. Bu da eğitimde çok değerli bir güdüdür. Bunun için çoğunlukla ergenlik ve ilk gençlik yıllarını beklemek gerekir. Daha önce çocuklukta görülen taklit, bundan farklıdır. İmrenme için genellikle aklın çalışmasına ihtiyaç vardır. İmrenme, zamanla kişisel güdünün ortaya çıkmasına yol açar. Ergenlik yıllarında çocuğun büyük adamların yaşam öykülerini okuması, bu güdünün oluşmasına yardımcı eder. Bunda da çocuğa rehberlik gereklidir.

Karışık güdüleme : Yukardaki güdüleme türlerinin birkaçını ya da hepsini kapsayan güdülemedir. Aslında bir tür güdüleme ile başlayan bir davranış, diğer tür güdüleme ile de devam edebilir.

Güdülemeyi Gerçekleştiren Etkenler :

Güdülemeyi gerçekleştiren etkenler pek çoktur. Bunların en önemlileri şunlardır : (1) Aile içi ilişkiler, (2) Toplumsal çevre ilişkileri, (3) Çevredeki diğer ilişkiler, (4) Okunan eserler ve radyo-TV'nin etkileri, (5) Eğitimcilerin etkileri. Bunları kısaca şöyle açıklayabiliriz :

Aile içi ilişkiler : Aile içinde ana ve baba, çocuğun bir davranışa yönelmesinde belki en önemli etkidir. Ana ve babanın amaçları zamanla çocuğun amacı haline gelir! Çocuğu okula hazırlamada ve mesleğe yöneltmede olduğu gibi. Çocuk, amacı benimsedikten sonra, o amaca uygun ya da amacın gerektirdiği davranışlara yönelir. Aynı şey, aile içinde bulunan diğer yakın akrabalar için de geçerlidir. Onların da davranış ve telkinleri çocuğun davranışlarını etkiler.

Toplumsal ilişkileri : Çocuk, aile dışında toplumsal bir çevre içinde bulunur. Bu, okul çevresi, sınıf çevresi, sınıf içinde bir «grup» çevresidir. Bu çevrelerin hepsi çocuk üzerinde ayrı ayrı etki yapar. Çocuk, bu çevrelerden aldığı etki ile çeşitli konulara karşı «güdü» geliştirir. Bunlar olumlu olabileceği gibi, olumsuz da olabilir. Özellikle ergenlik yıllarında olumsuz davranışlar içine de girebilir. Okuldaki sosyal kol etkinlikleri, çocukları olumlu davranışlara yöneltecek pek çok güdü sağlar. Okulda öğretmenin yapacağı etkiler de bu gruba girer.

Çevredeki diğer etkiler : Bunlar, çocuğun gördüğü, müze, park, sergi ve sanat galerileri ve benzerleridir. Buralarda dolaşan bir kimse, gördüklerinden etkilenebilir. Bu etki de onda yeni davranışlara yol açarsa, bu takdirde, bunların güdülenme yönünden çocuğa değerli olduğu söylenebilir.

Kişinin okuduğu kitap, gördüğü film ve dinlediği radyo : Bu görsel ve işitsel araçlar, çocuğu davranışa yöneltmede pek çok rol oynayabilir. Bu

araçlar yoluyla güdülenen bir kimse, yeni pek çok şeyleri öğrenme ihtiyacı duyabilirler. Öğrenilen o yeni şey, başka şeylerin öğrenilmesini de mümkün kılar.

Eğitimcilerin etkileri : Eğitimciler, öğretmenler de dahil, eğitsel etkinlikler konusunda görüş sahibi olan ve bu görüşleri her fırsatta savunarak başkalarını etkilemeye çalışan kimselerdir. Bu görüşler de kuşkusuz, gelişme çağında olanlara etki yapar. Bu etki de onları yeni davranışlara yöneltir. Bu davranışlara yönelten güç, onların söz, eser ve davranışlarından alınır. Bir eğitimci olarak öğretmen, çocuğu her fırsatta etkilenebileceği çevrelere götürmek durumundadır. Hayat Bilgisi, Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri bu konuda çok fırsatlar sağlar.

Ayrıca eğitimcinin çocuğun başarıları karşısında takdir ve teşvik edici bir tutum içinde bulunması da gerekir. Rehberlik anlayışı öğretimin her evresinde gerektiği gibi güdüleme evresinde de gereklidir.

Görüldüğü üzere, güdülemede önemli olan kişiye bir ihtiyaç duyurmak ya da onu bir amaca yöneltmektir. Bu amaç, öğrenme konusuna doğrudur. Bir öğrenme konusunun amacı öğretmen tarafından bilindiğine göre, öğretmen ve öğrenciler aynı amaçta birleştiği ve öğrenciler de aynı amaca doğru hareket ettiği zaman güdüleme de gerçekleşiyor, demektir.